

YK:n vammaissopimuksen artiklat arkikäyttöön

Vammaisoikeuden webinaari 1.2.2022

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry,

Anne Saarinen, Tanja Salisma ja Taina Kölhi

Tukiliiton oikeuksienvalvonta

- Lakimies Tanja Salisma, OTK
- Vammaispalvelujen asiantuntija Anne Saarinen, HTM
- Lakimies (sij.) Taina Kølhi, VTM, Oik.yo

Valtakunnallinen vaikuttamis- ja verkostotyö

<https://www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/>

Lakineuvonta puhelimitse 040 177 3 771

ma ja to klo 10-14, ti-ke klo 12-15.

Lakineuvonta sähköpostilla lakineuvonta@tukiliitto.fi

YK:n vammaissopimus (CRPD)

- V. 2006 hyväksytty ja Suomen v. 2007 allekirjoittama sopimus ratifioitiin pitkän prosessin jälkeen ja tuli Suomessa lainsäätövoimassa 10.6.2016
 - Yli 180 muuta ratifioijaa, ja myös EU on liittynyt sopimukseen
- Sopimus vahvistaa ja täsmentää jo yleisillä ihmisoikeussopimuksilla turvattuja oikeuksia, joita ei ilman omaa sopimusta ole kyetty riittävän tehokkaasti turvaamaan yhdenvertaisesti myös vammaisille ihmisille
 - Ei juurikaan luo uusia ihmisoikeuksia, mutta esim. oikeus esteettömyyteen ja velvollisuus kohtuulliseen mukauttamiseen eivät suoraan johdettavissa aiemmista ihmisoikeussopimuksista
- Moderni laaja-alainen ihmisoikeussopimus, jonka laatimisessa kansainvälinen vammaisliike oli keskeisessä roolissa: ”ei mitään meistä ilman meitä”

Sopimuksen toimeenpano ja seuranta

- Sopimuksen toimeenpanoa valvoo kansainvälisesti YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea
 - Keinoina ennen muuta raportointi (Suomen ensimmäinen maaraportti v. 2019, vammaisjärjestöjen rinnakkaisraportti parhaillaan tekeillä) ja yksilövalitukset (erillinen pöytäkirja)
- Sopimus edellyttää kansallista täytäntöönpanoa ja seurantaa, johon on osallistettava vammaiset henkilöt
 - Vastuussa kansallinen yhteystaho (UM & STM), koordinaatiojärjestelmä (vammainen henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE) sekä kansallinen ihmisoikeusinstituutio (eduskunnan oikeusasiamies, Ihmisoikeuskeskus ja sen ihmisoikeusvaltuuskunta)
 - VANEn tekemä vammaissopimuksen kansallinen toimintaohjelma ”Oikeus osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen” vuosille 2020-2023 julkaistiin 02/2021: 110 toimenpidettä, joiden toteuttamiseen eri ministeriöt ovat sitoutuneet (1. toimintaohjelma v. 2018-2019)

Vammaissopimus: paradigman muutos

- Vammaissopimus tuo ihmisoikeusnäkökulman vammaisten ihmisten kohteluun ja palveluihin → edellyttää isoja muutoksia asenteisiin ja tapaan, jolla vammaisten ihmisten tarpeisiin vastataan
- Lääketieteellisestä mallista kohti ihmisoikeudellista mallia:
 - Yksilöitä tuetaan, jotta heistä tulee **yhteisöidensä aktiivisia kansalaisia**.
 - Objektivisesti määriteltyjen tarpeiden täyttämisestä mennään kohti **subjektiivisten oikeuksien** käyttämistä.
 - Holhoavasta toimintatavasta vuorovaikutteiseen toimintamalliin, jossa vammaisen ihminen tekee **itse päätöksiä**.
 - Voimaantuminen - **kohti yksilön valinnanvapautta, itsenäisyyttä ja osallisuutta** (ei vain suojaa, ruokaa, hoitoa)

Vammaissopimus on laaja kokonaisuus

- Sopimus käsittelee monia aiheita eri elämänalueilta ja kattaa niin kansalais- ja poliittisia oikeuksia kuin taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia
- Sopimus on elävä ja kehittyvä instrumentti
 - Kehittyneiltä valtioita vaaditaan enemmän
- Sopimuksen alussa on määritelty käsitteet, joiden samanlainen ymmärtäminen helpottaa sopimuksen tulkintaa
 - Esim. kieli, syrjintä, kohtuullinen mukauttaminen, kaikille sopiva suunnittelu
- Sopimusta tulee lukea ja tulkita kokonaisuutena, koska oikeudet ja velvollisuudet liittyvät toisiinsa

Vammaissopimuksen sisältö

- Sopimuksessa on 50 artiklaa
- Artikloita 1-9 sovelletaan läpileikkaavasti koko sopimukseen:

1. Sopimuksen tarkoitus

2. Määritelmät

3. Yleiset periaatteet

4. Yleiset velvoitteet

5. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

6. Vammaiset naiset

7. Vammaiset lapset

8. Tietoisuuden lisääminen

9. Esteettömyys ja saavutettavuus

Sopimuksen tarkoitus (art. 1)

- ”Edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille **täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet** sekä edistää vammaisten henkilöiden synnyntäisen arvon kunnioittamista”
- Täysimääräinen yhdenvertaisuus **kaikilla yhteiskunnan osaluilla**
- Ihmisoikeuksien edistäminen: tulevaisuuteen suuntautuva aktiivinen toiminta, esim. koulutus, ohjaus, neuvonta, tiedonjako, asenteisiin vaikuttaminen
- Ihmisoikeuksien suojeleminen: valtion suora ja välillinen suojelelvelvoite oikeuksien loukkauksia vastaan, myös ei-valtiollisten toimijoiden oikeuksien loukkaukset
- Ihmisoikeuksien takaaminen: valtion tehtävä tosiasiallisia toimia, jotta täysimääräiset ja yhdenvertaiset ihmisoikeudet varmistetaan, ja edistettävä taattuina oikeuksia sekä tarkoituksien toteutumista → Vaatii riittäviä resursseja

Vammaisuuden käsite (art. 1)

- Vammaisuus on seurausta sellaisesta **vuorovaikutuksesta vammaisten henkilöiden ja ympäristöstä sekä asenteista johtuvien esteiden välillä**, joka estää täysimääräisen ja tehokkaan osallistumisen yhteiskuntaan yhdenvertaisesti muiden kanssa
- Vammaisuus on **kehittyvä, muuttuva käsite**
- Vammaisuuden kattaminen mahdollisimman laajasti ottaen huomioon myös yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset
- Lähtökohtana oltava **henkilön suhde ympäröivään yhteiskuntaan**, ei diagnoosipohjainen määrittely
→ Lähtökohta myös Suomen vammaispolitiikassa

Yleiset periaatteet (art. 3)

- a) Henkilön **synnynnäisen arvon**, yksilöllisen **itse määräämisoikeuden**, mukaan lukien vapaus tehdä omat valintansa, ja riippumattomuuden kunnioittaminen
- b) **Yhdenvertaisuus**
- c) Täysimääräinen ja tehokas **osallistuminen ja osallisuus yhteiskuntaan**
- d) **Erilaisuuden kunnioittaminen** ja vammaisen henkilöiden hyväksyminen osana ihmisten monimuotoisuutta ja ihmiskuntaa
- e) **Mahdollisuuksien yhdenvertaisuus**
- f) **Esteettömyys ja saavutettavuus**
- g) Miesten ja naisten välinen **tasa-arvo**
- g) Vammaisten lasten **kehittyvien kykyjen** ja sen kunnioittaminen, että heillä on oikeus säilyttää identiteettinsä

Yleiset velvoitteet (art. 4)

- **Syrjivät määräykset, tavat ja käytännöt** tulee muuttaa tai poistaa
- Valtiolla on **suora vastuu** velvoitteiden toteuttamisesta
- Valtiolla on lisäksi **huolellisuusvelvoite** eli vastuu myös ei-valtiollisten toimijoiden aktiivisista toimista ja mahdollisista laiminlyönneistä
- Toimenpiteet, joilla taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset **oikeudet** saadaan **asteittain täysimääräisesti toteutettua**
- **Vammaisten henkilöiden osallistaminen** heitä edustavien järjestöjen kautta heitä koskevien asioiden valmisteluun, päätöksentekoon ja toimeenpanoon, seurantaan ja arviointiin
→ viranomaisten otettava oma-aloitteisesti **vammaiset henkilöt mukaan** prosesseihin (esim. vammaisneuvostot)
- Ihmisoikeudet ja perusvapaudet on **toteutettava samantasoisesti kuin muidenkin henkilöiden** kohdalla
- Yleissopimuksen määräyksiin on sovellettava **ihmisoikeusmyönteistä tulkintaa**

Vammaissopimus ja vammaiset lapset

- Vammaiset lapset ovat sekä lapsina että vammansa johdosta erityisen haavoittuvassa asemassa → heidän oikeuksiensa toteutuminen vaatii erityistä huomiota kaikilta toimijoilta
- YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS; CRC), joka vammaissopimuksen tavoin on Suomessa lain tasoisena voimassa, ja vammaissopimus täydentävät ja vahvistavat toisiaan ja muodostavat yhdessä vahvan perustan vammaisten lasten oikeuksien toteutumiselle
 - Sopimuksissa on omat artiklansa vammaisista lapsista (vammaissopimus 7 art. ja LOS 23 art.), mutta myös niiden kaikki muut säännökset soveltuvat yhtä lailla myös vammaisiin lapsiin

Sopimuksen sisältöartiklat 10-31

- Käsittelevät yleissopimuksen edellyttämiä kansallisia toimenpiteitä eli ovat varsinaisia sisältöartikloita:
 - Artikla 10: oikeus elämään
 - Artikla 11: vaaratilanteet ja humanitaariset hätätilat
 - **Artikla 12: yhdenvertaisuus lain edessä**
 - Artikla 13: oikeusjärjestelmän saavutettavuus
 - Artikla 14: henkilön vapaus ja turvallisuus
 - Artikla 15: vapaus kidutuksesta epäinhimillisestä tai halventavasta kohtelusta tai rangaistuksesta
 - Artikla 16: vapaus hyväksikäytöstä, väkivallasta ja pahoinpitelystä
 - Artikla 17: henkilön koskemattomuuden suojele
 - Artikla 18: liikkuminen ja kansalaisuuden vapaus
 - **Artikla 19: eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä**
 - Artikla 20: henkilökohtainen liikkuminen

Sopimuksen sisältöartiklat (jatkuu)

- Artikla 21: sanan- ja mielipiteenvapaus ja tiedonsaanti
- Artikla 22: yksityisyyden kunnioittaminen
- Artikla 23: kodin ja perheen kunnioittaminen
- Artikla 24: koulutus
- Artikla 25: terveys
- Artikla 26: kuntoutus
- Artikla 27: työ ja työllistyminen
- Artikla 28: riittävä elintaso ja sosiaaliturva
- Artikla 29: osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään
- Artikla 30: osallistuminen kulttuurielämään, virkistys- ja vapaa-ajantoimintaan ja urheiluun
- Artikla 31: tilastot ja tiedonkeruu
- Sopimus löytyy kokonaisuudessaan esim. Finlexistä:
https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

Yhdenvertaisuus lain edessä (art. 12)

1. Oikeus tulla tunnustetuksi henkilöksi lain edessä eli oikeuskelpoisuus
 - Suomessa jokainen ihminen on oikeuskelpoinen
2. **Oikeustoimikelpoisuus** yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämänalueilla
3. Oikeustoimikelpoisuutta käytettäessä tarvittava tuki ts. **tuettu päätöksenteko**
4. Suoja väärinkäytöksiä vastaan varmistuen, että henkilön oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä kunnioitetaan
5. Yhdenvertainen oikeus omistaa tai periä omaisuutta, hoitaa taloudellisia asioita ja saada yhdenvertaisesti luottoa sekä varmistettava, ettei henkilön omaisuutta riistetä mielivaltaisesti

Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä (art. 19)

- Yhdenvertainen oikeus elää yhteisössä, jossa on muiden kanssa yhdenvertaiset valinnanmahdollisuudet
- Sopimusvaltioiden toteutettava tehokkaat ja asianmukaiset toimet,
 - jotta tästä oikeudesta voi nauttia täysimääräisesti, ja
 - helpottaakseen vammaisten henkilöiden täysimääräistä osallisuutta ja osallistumista yhteisöön, mm. varmistamalla:
 - a) yhdenvertainen **mahdollisuus valita asuinpaikka sekä missä ja kenen kanssa asuu**, eikä velvoitetta käyttää tiettyjä asumisjärjestelyjä,
 - b) saatavissa tarvittavat palvelut (mm. **henkilökohtainen apu**),
 - c) yleiset palvelut yhdenvertaisesti saatavissa ja vastaavat tarpeisiin

Vammaisten henkilöiden oikeuksien yleiskommentit

- YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea on hyväksynyt yleiskommentteja keskeisistä artikloista
- Avaavat ja tarkentavat sopimuksen artiklojen sisältöä ja tulkintaa ja toimivat siten tärkeinä työkaluina vammaissopimuksen toimeenpanossa ja käytännön soveltamisessa
- Tukiliiton nettisivuilla on linkkejä yleiskommentteihin sekä mm. käännös, lyhennelmä ja tiivistelmä vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean 19 artiklaa koskevasta yleiskommentista nro 5: www.tukiliitto.fi/tuki-ja-neuvot/perus-ja-ihmisoikeudet/ykn-vammaissopimus/vammaisten-henkiloiden-oikeuksien-komitean-yleiskommentit/

Suomeksi käännetyt yleiskommentit

- Pääasiassa Ihmisoikeuskeskus on tähän saakka käännettänyt yleiskommentteja suomeksi
- Yleiskommentit, joista (ainakin) toistaiseksi löytyy epävirallinen suomenkielinen käänös:
 - Nro 1 (2014) 12 artikla: Yhdenvertaisuus lain edessä
 - Nro 2 (2014) 9 artikla: Esteettömyys ja saavutettavuus
 - Nro 5 (2017) 19 artiklasta: Eläminen itsenäisesti ja osallisuus yhteisössä
 - Nro 6 (2019) yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä
- Kaikki yleiskommentit löytyvät YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien komitean sivustolta:
<https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/gc.aspx>

Vammaissopimuksen huomioiminen yksilöasiassa

- PL 22 §: julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen
- Niiden kanssa ristiriitaista säännöstä ei saa soveltaa
 - Huolimatta pitkästä ratifiointiprosessista, jossa perattiin kansallinen lainsäädäntö ja muutettiin sitä vastaamaan vammaissopimusta, näitä vammaissopimuksen kanssa ristiriitaisia säännöksiä on edelleen lainsäädännössämme
- Tulkinnanvaraisessa tilanteessa säännöksiä on tulkittava perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti eli tavalla, joka parhaiten toteuttaa tilanteessa kokonaisuutena arvioiden vammaisen ihmisen perus- ja ihmisoikeuksia

Valitukset YK:n vammaisKomitealle

- Vammaissopimuksen täytäntöönpanoa valvova vammaisten henkilöiden oikeuksien komitea tutkii valituksia valtioista, jotka ovat hyväksyneet niitä koskevan valinnaisen pöytäkirjan, ml. Suomi
- Yksittäinen henkilö tai ryhmä voi tehdä valituksen vammaisten henkilöiden oikeuksien komitealle kokemastaan yleissopimuksella tunnustettujen oikeuksien loukkauksesta
- Toistaiseksi ei (tietääksemme) ole saatu päätöksiä Suomesta tehtyihin valituksiin, mutta ainakin yksi valitus on vireillä
 - Käsittely kestää kauan, koska vammaiskomitea on hyvin ruuhkautunut

YK:n vammaissopimus KHO:n päätöksissä

- V. 2016-2018 maininta kahdeksassa vammais- palveluja koskevassa ratkaisussa, kuten: "annettu päätös ei ristiriidassa YK-sopimuksen sisältämien oikeuksien kanssa" (lähde: rinnakkaisraporttia tekevät vammaisjärjestöt)
- v. 2019-2021 maininnat päätöksissä (lähde: KHO:n tietopalvelu 26.1.2022)

vuosi	maininnat yht.	valittaja/as.os.	hao/YVV/KHO
2019	24	12	12
2020	24	7	17
2021	16	6	9
yht.	63	25	38

YK:n vammaissopimus KHO:n vuosikirjapäätösten ratkaisuissa

- **KHO:2019:134** ("...on vastoin YK:n vammaisyleissopimusta.")
- **KHO:2020:40** ("...vammaissopimuksen 30 artiklan voimaansaattamisen ei katsota edellyttäneen lainsäädäntömuutoksia.")
- **KHO:2021:7** (ään. 5-3) "...sopimus lapsen oikeuksista ja ...sopimus vammaisten ... oikeuksista eivät anna aihetta arvioida asiaa toisin"
- **KHO:2021:189** "..säätelyä ei ...voida katsoa tarkoitetun tulkittavaksi ainakaan YK:n vammaissopimuksen vastaisesti..."
- **KHO:2022:6** (ään. 5-4) "Vammaissopimuksen määräyksillä voi olla merkitystä kansallisia säännöksiä sovellettaessa ja tulkittaessa. ... myös lapsen oikeuksien sopimuksen....
...sopimuksista ei johdu julkiselle taholle velvollisuutta esillä olevien kustannusten korvaamiseen."

YK:n vammaissopimus ja eduskunnan oikeusasiamies

- EOA:n erityistehtävänä edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista (art. 33 kohta 2)
- Kanteluratkaisut ja tarkastukset: tutkitaan menettelyn laillisuutta **ja** pyritään ohjaamaan viranomaista/valvonnan kohdetta toteuttamaan perus- ja ihmis-oikeuksia mahdollisimman hyvin

YK:n vammaissopimus ja EOA:n ratkaisut ja tarkastukset

- Tarkastukset olennainen osa laillisuusvalvontaa, koska vammaiset henkilöt eivät aina kykene itse kantelemaan
- Vammaissopimus EOA:n julkaistuissa ratkaisuissa ja tarkastuspöytäkirjoissa: 2021 (25), 2020 (27), 2019 (18), 2018 (22), 2017 (11), 2016 (4), 2015 (5) ja 2014 (7)
- Vammaisten oikeuksien laillisuusvalvonta kohdistuu perusoikeuksina turvattujen sosiaali- ja terveyspalvelujen toteutumiseen, yhdenvertaisuuteen ja oikeusturvaan, esteettömyyteen ja saavutettavuuteen, itsemääräämisoikeuteen ja osallisuuteen

Esim. EOAK/3129/2020 30.11.2021

- ”Ottaen huomioon, mitä vammaissopimuksessa ... on todettu, ... arvioinnissa tulee ... kiinnittää huomiota erityisesti siihen, miten ... pystyy apuvälineen avulla osallistumaan itse tärkeänä pitämiinsä ja oman elämänsä kannalta keskeisiin jokapäiväisiin toimintoihin.”
- ”Vammaissopimuksen vaatimusten valossa jokapäiväisiä toimintoja voidaan perustellusti tarkastella laajan tulkinnan näkökulmasta. Korostan, että yksilöllisillä ja toimivilla ... apuvälineratkaisuilla on suuri merkitys vammaisen henkilön toimintakyvylle ja yhdenvertaiselle osallistumiselle ja osallisuudelle.”

Vammaissopimus ja Valas- uudistus

- HE 159/2018: sopimus mainittu 67 kertaa ja jokin artikla 19 kertaa:
 - Useimmin art. 7 (vammaiset lapset), art. 2 (määritelmät), art. 3 (yleiset periaatteet) ja art. 19 (eläminen itsenäisesti, osallisuus yhteisössä, oikeus valita asuinpaikkansa)
 - Myös art. 1 (määritelmä), art. 5 (yhdenvertaisuus ja syrjinnän kieltö), art. 12 (yhdenvertaisuus lain edessä, päätöksenteon tuki), art. 23 (kodin ja perheen kunnioittaminen, kieltö erottaa lasta vanhemmista lapsen tai vanhemman vammaisuuden perusteella) ja art. 30 (leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoiminta)

Vammaissopimus ja Valas 2022?

- Suomen ratifioitua YK:n vammaissopimuksen sen tulee toimia vahvana pohjana kansalliselle lainsäädännöllemme → ihmisoikeudet vammaisten ihmisten palveluihin ja arkeen
- Luonnos uudeksi VPL:ksi on tulossa avoimelle lausuntokierrokselle nyt helmikuussa
 - Mainitaanko vammaissopimus pykälätasolla?
 - Miten yksittäiset sisältöartiklat huomioidaan palvelupykälissä perusteluineen (esim. art. 19 mukainen oikeus valita, missä asuu ja kenen vs. asumisen tuen järjestäminen esim. ”ensisijaisesti omaan itse valittuun kotiin”)?
 - Kuinka vahva pohja ihmisoikeuslähtöiselle lain soveltamiselle perusteluissa luodaan?

Lakineuvontakysymyksiä 1/2

”Perheessämme on nyt 20-vuotias kehitysvammainen nuori, joka haluaisi jo muuttaa omaan kotiin. Hän tarvitsee aika paljon apua ihan kaikessa, puhuu muutaman sanan ja ohjattuna tekee esim. pieniä keittiöhommia. Rahan arvo ja kellonajat ovat silti tuntemattomia juttuja. Olemme jo vähän harjoitelleet yksin kotona olemista, ja lyhyet ajat onnistuvat ihan hyvin. Jos tulee hätä, niin nuori osaa soittaa äidille puhelimella.

Meidän kunnassa on vain yksi asumisyksikkö, ja siellä asukkaat ovat aika vanhoja. Vammaispalveluista ehdotettiin, että sinne voisi jonottaa paikkaa. Eikö vammaisella nuorella kuitenkin ole oikeus valita itse, missä ja kenen kanssa haluaa asua?”

Lakineuvontakysymyksiä 2/2

”Saako vammaisen lapsi koulukyydin kotiin kesken koulupäivän, vai pitääkö vanhempien aina hakea hänet, kun tarvetta tulee, jos normaali koulukyyti menee vasta myöhemmin? Meillä koulupäivät on lapselle tosi kuormittavia, ja silloin tällöin päivä on pakko lopettaa jo puolilta päivin autismin kirjoon liittyvien pulmien vuoksi. Mikään muu ei ole auttanut. Lapsi on silloin tosi levoton ja tavaratkin lentää herkästi. Meitä on usein pyydetty hakemaan lapsi itse kotiin kesken koulupäivän, ja hän kyllä tykkää tästä järjestelystä. Se on kuitenkin työn kannalta tosi hankalaa, vaikka teenkin töitä kotona. Lapsen mielestä on palkitsevaa, kun vanhempi tulee kesken päivän hakemaan.”

Kiitos!

www.tukiliitto.fi

lakineuvonta@tukiliitto.fi